

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

FEATURES OF INTERROGATION OF MINORS IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Гумін О.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Допит – це процес збирання показань від особи, яка має інформацію про події, що мають значення для кримінального розслідування. Його мета – отримати повну та об'єктивну інформацію, яка стане джерелом доказів у справі. Допит передбачає передачу інформації про розслідувану подію та пов'язані з нею обставини та осіб. Інформація, що надходить під час допиту, зберігається у пам'яті допитуваного та відтворюється для передачі слідчому.

Тема допиту залежить як від статусу допитуваної особи, так і від доступної їй інформації. Існують різновиди допиту в залежності від порядку проведення: первинний і додатковий допит. З точки зору процесуального становища виділяють допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта. Особливим видом є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. Кожен тип допиту має свою процесуальну регламентацію і тактику проведення. Однак існують загальні принципи, які використовуються у всіх видах допиту.

Аналізуючи процес допиту неповнолітніх у кримінальному процесі України, ця стаття розглядає особливості, що виникають у зв'язку з їхнім віком та психологічними особливостями. Досліджуються питання, пов'язані з правами неповнолітніх під час допиту, методиками ведення допитів з урахуванням їхньої особливості, а також можливими ризиками, що можуть виникнути в разі неналежного проведення допиту. Стаття також аналізує законодавчі норми, які регулюють процес допиту неповнолітніх українським законодавством і вносять пропозиції щодо його вдосконалення з метою забезпечення захисту прав та інтересів цієї категорії осіб в кримінальному процесі. Стаття містить порівняльний аналіз практики допиту неповнолітніх у кримінальних справах з міжнародними стандартами та рекомендаціями. Висвітлюються проблеми, що виникають під час допиту неповнолітніх та шляхи їх вирішення з метою покращення процесу допиту та захисту прав дитини у кримінальному процесі.

Ключові слова: неповнолітній, допит, потерпілий, слідчий, психолог.

Interrogation is the process of gathering testimony from individuals who have information relevant to a criminal investigation. Its purpose is to obtain complete and objective information that will serve as evidence in the case. Interrogation involves eliciting information about the events under investigation, related circumstances, and individuals. The information obtained during interrogation is stored in the memory of the interviewee and reproduced for transmission to the investigator.

The topic of interrogation depends on both the status of the individual being questioned and the information available to them. There are various types of interrogation based on the procedure: primary and supplementary interrogations. From a procedural standpoint, interrogation can involve witnesses, victims, suspects, defendants, and experts. A special type is the simultaneous interrogation of two or more previously questioned individuals. Each type of interrogation has its procedural regulation and conduct tactics. However, there are common principles used in all types of interrogation.

Analyzing the interrogation process of minors in the criminal proceedings of Ukraine, this article examines the peculiarities arising due to their age and psychological characteristics. It explores issues related to the rights of minors during interrogation, interrogation methods considering their particularities, and potential risks associated with improper interrogation conduct. The article also analyzes legislative norms regulating the interrogation process of minors in Ukrainian legislation and proposes suggestions for its improvement to ensure the protection of the rights and interests of this category of individuals in criminal proceedings. The article contains a comparative analysis of the practice of interrogating minors in criminal cases with international standards and recommendations. It highlights the problems that arise during the interrogation of minors and ways to address them to improve the interrogation process and protect the rights of children in criminal proceedings.

Key words: minor, interrogation, victim, investigator, psychologist.

Згідно зі статтею 224 КПК України [1], допит проводиться на місці проведення досудового розслідування або в іншому місці за згодою особи, яку потрібно допитати. Кожен свідок допитується окремо, без участі інших свідків. Допит не може тривати без перерви більше ніж дві години, а загалом – понад вісім годин на день. Перед допитом особі пояснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка йому надається попередження про кримінальну відповідальність за відмову давати показання або за надання завідомо неправдивих показань, а потерпілому – за надання завідомо неправдивих показань. При необхідності до участі у допиті може залучатися перекладач.

Щоб успішно провести допит, слідчий повинен чітко розуміти, яку інформацію і за допомогою яких методів і засобів він має намір отримати. Темою допиту є обставини, які слідчий прагне з'ясувати. Ці обставини включають:

- деталі самої події злочину (спосіб, місце, час, наслідки і т. д.);
- докази, які підтверджують або спростовують вину певних осіб та їх мотиви;

- вплив на ступінь і характер відповідальності підозрюваного;
- характеристики і розміри завданих збитків;
- фактори, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- будь-яка інша інформація, що має значення для встановлення правди у справі про кримінальне правопорушення.

Під час допиту може використовуватися фотозйомка, аудіо- або відеозапис. Допитувана особа має право використовувати під час допиту свої документи і записувати нотатки, особливо якщо її показання пов'язані з обчисленнями та іншими важкими для запам'ятовування відомостями. За бажанням допитуваної особи вона може самостійно викласти свої показання. Якщо особа надає письмові показання, їй можуть бути поставлені додаткові запитання [2, с. 81].

Особа має право відмовитися відповідати на питання, які стосуються обставин, щодо яких законом передбачена пряма заборона надання інформації (наприклад, таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця адвоката, таємниця приватного життя тощо), або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні

кримінального правопорушення особою, її близькими родичами чи членами сім'ї, а також щодо осіб, які здійснюють негласні слідчі дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування.

Принципи допиту включають його активність, цілеспрямованість, об'єктивність і повноту [3, с. 40].

Активність допиту полягає в тому, що слідчий володіє ініціативою і використовує всі необхідні тактичні прийоми для отримання достовірних показань. Він намагається не лише реєструвати інформацію, але й активно працює над її отриманням.

Цілеспрямованість допиту означає його проведення з попередньо визначеною метою, з метою отримання конкретної інформації. Цілеспрямованість забезпечується наявністю у слідчого чіткого уявлення про предмет допиту.

Об'єктивність і повнота означають, що слідчий не може змінювати отримані показання або нав'язувати допитуваному свої уявлення про ситуацію. Заборонено ставити навідні питання, а також вимагається докладне фіксування показань допитуваного в протоколі.

Стандартний мінімум правосуддя для неповнолітніх визначений у «Пекінських правилах» 1985 року, які ґрунтуються на принципах Загальної декларації прав людини з 1948 року. Основний акцент у «Пекінських правилах» зроблено на створенні гідних умов для життя та виховання дітей і підлітків, що є ключовим чинником профілактики кримінальних правопорушень серед них. Вони включають основні положення про неповнолітніх, їх правопорушення, кримінальну відповідальність і покарання. Крім того, цей документ містить концепцію судового захисту прав та законних інтересів неповнолітніх, які є учасниками кримінального процесу.

На основі «Пекінських правил» можна зробити висновок, що кримінальне провадження стосовно неповнолітніх має відрізнятися особливою системою правосуддя – ювенальною юстицією. Для впровадження ювенальної юстиції в правову систему України важливо звернути увагу на етап досудового розслідування, де закладаються основи справедливого та законного розгляду справи в суді. Кримінальний процесуальний кодекс України в главі 38 визначає порядок кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Законодавством передбачено спеціальні умови розслідування справ щодо обвинувачення підлітків, оскільки для цієї категорії осіб необхідний максимальний захист прав та інтересів [4, с. 87].

Згідно зі статтею 226 КПК України, допит неповнолітньої особи, зокрема неповнолітнього підозрюваного, обмежується часом, що означає, що слідчий не може проводити цю процедуру понад одну годину без перерви [1]. Загальна тривалість допиту не може перевищувати двох годин на день. Це правило виключає можливість тривалого багатогодинного допиту неповнолітніх підозрюваних, що запобігає підписанню незаконно складених протоколів через втомленість дитини. Серед науковців немає єдиного погляду на це питання. Зокрема, деякі дослідники вважають, що у складних кримінальних провадженнях тривалість допитів не повинна обмежуватися двома годинами на день, але це позиція не підтримується всіма ученими. Враховуючи психофізіологічні особливості, можна припустити, що час допиту неповнолітніх слід обмежувати до однієї години або менше, враховуючи їх емоційний стан.

Попередні дослідження вже звертали увагу на питання забезпечення участі законного представника, педагога, психолога або лікаря у кримінальному провадженні стосовно неповнолітніх, проте деякі аспекти цього питання вимагають додаткового дослідження. Зокрема, законодавство не розкриває в достатній мірі статус педагога (психолога) під час допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, який на момент провадження визнаний розумово відсталим. Спершу виникає питання щодо

того, хто може бути запрошений як психолог або педагог. У законі ця проблема не розглянута. Можна припустити, що слідчий має право запросити будь-якого педагога чи психолога. Однак, чи буде корисність від участі незнайомої для неповнолітнього людини? Як показує практика, якщо неповнолітній підозрюваний навчається в освітньому закладі, то в цьому закладі є педагог, який повинен його знати. У інших випадках, коли неповнолітній ніде не навчається, доречніше буде запросити його колишнього педагога або психолога, який коли-небудь підтримував із підлітком контакт. Таке правило слід внести в законодавство [5, с. 32].

У своїй роботі К. І. Дяченко та Н. В. Шость висловлюють інший погляд на дане питання. Вони стверджують, що залучення педагога з навчального закладу, де навчається чи навчався неповнолітній, може мати негативний вплив на проведення допиту, оскільки між ними існує конфлікт. Ми вважаємо, що дослідники вірно визначили цей факт, проте вважаємо, що вибір педагога чи психолога має ґрунтуватися не лише на рівні взаємодовіри між неповнолітнім та фахівцем, але і на їхньому практичному досвіді та професійній освіті. Варто віддавати перевагу тому педагогу, з яким неповнолітній має контакт, якщо такий існує, а відсутність довіри до педагога може виправдати залучення психолога. Ця умова дозволить побудувати психологічний контакт, створити сприятливу атмосферу під час допиту і досягти кращих результатів у кримінальному провадженні [6, с. 297].

Під час розгляду необхідної участі психолога у допиті неповнолітнього, слід проаналізувати, яким чином встановлюються психічний розлад та відставання у психічному розвитку. Згідно з висловленням В. Г. Гончаренком, ці питання вирішуються під час психіатричної експертизи, яка базується на інформації про історію хвороби особи, що може включати інформацію про її попередні захворювання та травми, що впливають на поведінку, або інформацію про її лікування у психіатра. Зазначено, що при наявності свідчень про розумову відсталість неповнолітнього, може бути призначена судова психолого-психіатрична або педагогічно-психолого-психіатрична експертиза для визначення ступеня відставання у психічному розвитку та з'ясування його загального розвитку. Схожий підхід передбачений у постановках Пленуму Верховного Суду України, які зазначають, що при необхідності експертизу призначають з участю спеціалістів у галузі дитячої чи юнацької психології або психіатрії. О. М. Попов підтримує думку про обов'язкову участь лікаря-психіатра у допиті неповнолітнього, який визнаний розумово відсталим, оскільки лікар є спеціалістом із патології в розумовому розвитку. Інформація про психічний стан неповнолітнього може бути отримана від батьків, близьких родичів, педагогів, медичної документації або спостережень слідчого за його поведінкою. На підставі цього, обов'язкова участь як психолога, так і психіатра під час допиту неповнолітнього, який має психічні розлади чи відставання в розвитку, є обґрунтованою.

У випадку, коли потрібно допитати неповнолітнього підозрюваного, який має психічний розлад або відстає у психічному розвитку, отримання висновку психіатричної, психологічної або комплексної психолого-психіатричної експертизи до допиту є неможливим [7, с. 395]. Наявність висновку експерта про психічний розлад або відстає у розвитку не є достатньою підставою для забезпечення обов'язкової участі психолога у допиті неповнолітнього. На нашу думку, такі обставини можуть бути підтверджені медичною документацією, довідкою з психоневрологічного диспансеру, характеристиками з навчального закладу, а також показаннями батьків та інших учасників кримінального провадження.

Н. І. Гуковська висловлює негативне ставлення до ролі зазначених осіб у допиті неповнолітніх. Однак ми не пого-

джуємося з цим підходом і вважаємо, що до КПК України необхідно додати норму, щоб регулювала процесуальне становище педагога, психолога та лікаря. Оскільки ці особи залучаються до проведення допиту, їх участь у кримінальному провадженні має бути чітко визначеною. Також не виключається їхня участь у проведенні одночасного допиту неповнолітніх підозрюваних та дорослих співучасників. Педагог, психолог та лікар, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях за участю неповнолітнього підозрюваного, повинні мати усі необхідні повноваження для вважання їх самостійними учасниками кримінального провадження.

На практиці, місце проведення допиту дитини, яка стала жертвою кримінального правопорушення, зазвичай визначається залежно від різних обставин та рішення особи, яка веде допит. Якщо йдеться про досудове слідство, допит часто проводиться у кабінеті слідчого. Але це середовище не завжди сприятливе для дитини [8, с. 142]. Під час судового слідства допит потерпілої дитини зазвичай відбувається в залі суду. Проте, ні кабінет слідчого, ні судова зала не завжди є дружніми для дитини місцями. У всіх справах, пов'язаних з дітьми, необхідно пріоритетно враховувати найкращі інтереси дитини в кожному конкретному випадку на індивідуальній основі. Ці інтереси мають розглядатися разом з іншими правами дітей, а комплексний підхід повинен бути нормою.

Міжнародні стандарти та світова практика рекомендують, щоб допит дитини, яка стала жертвою кримінального правопорушення, проводився у сприятливій та дружній для неї атмосфері, де вона почувається захищеною та комфортною. Для цього використовується спеціально обладнана кімната, яку часто називають «зеленою кімнатою».

Головною метою використання «зеленої кімнати» для проведення допиту є зниження можливості повторної травми дитини під час опитування. Це досягається завдяки спеціальним методикам та створенню комфортної атмосфери, а також завдяки технічному обладнанню, яке дозволяє вести відеозапис допиту. Цей відеозапис потім може бути використаний у слідстві без необхідності повторних допитів. Робота з дітьми в такій кімнаті ґрунтується на індивідуальному підході, враховуючи їхній вік і рівень розвитку. Особливо важливим є застосування цього підходу у справах про сексуальне насильство, експлуатацію, торгівлю дітьми, дитячу проституцію та порнографію [9, с. 81].

Концепція «зеленої кімнати» схожа на звичайну дитячу кімнату, де є іграшки, м'які меблі, рослини, фарби, олівці та книжки – все, що можна знайти у звичайній дитячій кімнаті. Проте основна відмінність полягає в автоматичному записі допиту дитини за допомогою вбудованих мікрофонів та камер. Це унікальна можливість, яка дозволяє уникнути повторних допитів дитини і дозволяє переглядати відеозапис на будь-якому етапі кримінального провадження. Також це допомагає прослідкувати міміку та інтонацію дитини під час допиту, що є важливим для оцінки її свідчень. Проте важливо пам'ятати, що проведення допиту неповнолітньої особи з можливістю відеозапису можливе лише за її згодою.

Також, проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» дає можливість опитати дитину мінімального віку. Спостерігаючи за тим, як дитина грає з іграшками, можна зробити висновок, що, наприклад, дитина зазнала сексуального насильства, адже дитина за допомогою іграшок може імітувати ставлений акт не розуміючи в силу свого віку і розвитку, що це таке, а просто відтворює те, що вона систематично бачила. Для дитини такий допит є найменш травматичним, оскільки він відбувається у комфортній та дружній атмосфері, оточення не нагадує про пережиті негативні відчуття. Дитина повністю зосереджена на допиті, навіть якщо сам допит є грою (у випадку допиту досить маленьких дітей) [10, с. 41].

Зазвичай, виконання допиту у «зеленій кімнаті» покладатиметься на психолога, який має спеціальні знання та розуміє психологічні особливості дитини відповідного віку. Психолог ознайомлюється з переліком питань, що цікавлять слідство. У кімнаті присутня лише дитина та психолог, тоді як інші учасники процесу спостерігають за допитом з іншої кімнати через камеру або скло, що дозволяє їм спостерігати за процесом, але для дитини це може виглядати як звичайне дзеркало.

В Україні наразі діють чотири «зелені кімнати», обладнані відповідно до встановлених стандартів, з них дві у Києві та по одній у Харкові та Одесі. На жаль, у практиці ці кімнати не використовуються у повному обсязі. Деякі слідчі відмовляються проводити допити у «зелених кімнатах», пояснюючи це тим, що немає чіткої норми у Кримінальному процесуальному кодексі України та відсутність прописаного механізму на рівні інструкції. Тому, як правило, допити дітей продовжують проводити у своїх робочих кабінетах [9, с. 84].

Розумною альтернативою може бути застосування статті 218 Кримінального процесуального кодексу України, яка передбачає можливість проведення слідчих дій на території іншого органу досудового розслідування або доручення таким діям іншому органу розслідування, що зобов'язаний їх виконати [1]. Це означає, що слідчий або прокурор можуть провести допит дитини у кімнаті, яка вже обладнана та функціонує для цієї цілі.

На практиці це може бути складно, але цілком реально здійсненням такого підходу.

Згідно з висловленням Мальованої Т. І., можна впровадити деякі особливості «зеленої кімнати» навіть у кабінеті слідчого під час проведення допиту. Для цього слідчому слід забезпечити наявність м'яких меблів, таких як диван, замість стандартного столу, видалити всі предмети, що можуть відволікти увагу дитини, вимкнути мобільні телефони та зачинити кабінет зсередини. Також важливо мати при собі декілька іграшок, папір і олівці, щоб стимулювати спілкування з дитиною та сприяти встановленню контакту. До проведення допиту необхідно залучити психолога для забезпечення захисту та комфорту дитини під час процедури. Така підготовка сприятиме збільшенню ефективності допиту, оскільки дитина, відчуваючи себе захищеною і комфортно, може надати більш повний та інформативний свідчення.

Крім того, в КПК України передбачена можливість відео- та аудіофіксації такого допиту [1]. Це дозволить уникнути постійного допиту дитини, що відповідає її інтересам, а також є ефективним для самого слідчого, оскільки він уникне витрати додаткового часу на організацію повторних допитів. Зазначимо, що успішне впровадження цього підходу на практиці перш за все залежить від бажання самого слідчого та його можливостей. Наша думка полягає в тому, що відеофіксація допиту неповнолітньої особи забезпечує прозорість усьому процесу спілкування.

Отже, методика «зелена кімната» представляє собою підхід до проведення інтерв'ю з дитиною, яка стала свідком або постраждала від кримінального правопорушення, в умовах, спрямованих на зменшення травматичного впливу на психіку дитини і врахування її індивідуальних особливостей, як психологічних, так і фізіологічних. Основною метою застосування «зелених кімнат» у роботі з дітьми, які стали жертвами або свідками насильницьких злочинів, є зменшення впливу травматичного досвіду на дитину під час проведення опитування.

Робота у цих кімнатах ґрунтується на індивідуальному підході до кожної дитини, враховуючи її вікові та психологічні особливості. Під час допиту з метою з'ясування обставин використовуються різноманітні методи, такі як малюнки, тести, анонімні ляльки та опитування. Отримані результати використовуються для складання рекомендаційного висновку спеціаліста, який працював з дитиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р., чинне законодавство із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Когутич П. Криміналістика: курс лекцій / Когутич П. Київ: Атіка, 2008. 888 с.
3. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Чернівці: Наші книги, 2008. 440 с.
4. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підруч. Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 688 с.
5. Дяченко К. І., Шость Н. В. Процесуальні особливості розслідування справ про кримінальні правопорушення неповнолітніх: метод. посіб. Харків: Константа, 1997. 56 с.
6. Нечупей Л. Ю. Тактика допиту неповнолітніх при розслідуванні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 1. С. 297–306.
7. Обушенко О. М. Криміналістичне забезпечення проведення допиту неповнолітніх. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 395–400.
8. Пієв С. С. Окремі проблеми забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного під час досудового розслідування. *Право і безпека*. Харків: ХНУВС, 2014. № 4 (55). С. 142–145.
9. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 81–85.
10. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.